

Nagy Ádám: A táborozás értelmezési kerete és a táborozáspedagógia mint neveléstudományi diszciplína¹

„A tábor sajátos, külön világ, ahol – az együtt töltött napok idejére – a gyerekek a maguk törvényei szerint szeretnének élni, mintegy próbára tenni saját világukról alkotott elképzelésüket” (Jánosi, 1985, 171. o.). A táborok kihatnak az egész gyermeki karakterre (Kádár, 1967). E kijelentések érvényessége 30–50 év óta, úgy tűnik, mit sem változott, de változott-e vajon a táborozás fogalma? Mit is tekinthetünk ma tábornak, táborozásnak? Melyek a táborozás pedagógiájának alapvetései, mely neveléstudományi területek része, s melyekkel áll szoros kapcsolatban? Hogyan klasszifikálhatóak a táborok? S van-e létjogosultsága a táborozásnak ma? Ezeket a kérdéseket igyekszünk megválaszolni.

I. A táborozás és pedagógiája

Legyen a tábor meghatározások alapja az a tevékenység, amit adott táboroztatók csinálnak, igazodjon a gyakorlathoz az elmélet, adott aktivitáshoz az adott tábordefiníció – hangozhatna máris a kritika. Mi azonban nem a saját tevékenységünkhöz akartuk idomítani a meghatározást, hanem olyan elméleti konstruktumot kívántunk alkotni, amely helyes és teljes definícióként állja meg a helyét, még akkor is, ha mi magunk ennek nem feltétlen műveljük minden elemét. A tárgyalt fogalomnak rengeteg meghatározása létezik. Jellemzően ezzel a megállapítással kezdődnek a szakcikkek, majd hosszasan elemzik a definíciók közti különbséget, de legalábbis bemutatják azokat. Azonban a magyar neveléstudomány máig adós a *tábor*, *táborozás* fogalmának szabatos meghatározásával. Még azok a szövegek is sokszor nagyvonalúan átugranak tárgyak definiálásán, amelyeket szerzőik a táborpedagógia oktatásához használandó tananyagként tekintenek (Tóth, 2015; Dorka, é.n.), illetve azok, amelyek szerzői szakmai működésük alapjának tekintik a táboroztatást.² Ráadásul, ha közelebbről megnézzük a definiáló törekvéseket, láthatjuk, hogy ezek jellemzően rendszerváltás *előtti* tábor megközelítések és -jellemzések, amelyek egyébként sokszor nem tesznek eleget a definíció követelményeinek (Nagy, 1985; Sík, 2000), vagy inkább tábor típus-meghatározásoknak mondhatók (Bánhidi, 2004; P. Miklós, 2003; Trencsényi, 1987). Lássunk néhány példát idézetek, illetve összefoglaló átiratok formájában:

„[...] Az az igazi táborozás, ami tetszik a fiúknak, s ami egyben neveli is őket, azaz, ahol maguk készítik elő a táborozást, egészen addig, hogy maguk varrják sátrukat, és megtanulják megfőzni ebédjüket” (Baden-Powell, 1992; Révész, 2015, 1. o.).

„A cserkész tábor teremtés, természetes élet és államalkotás.” (Sztzilich, 1929, 8. o.).

„A nyári pihenés legszebb formája a táborozás” (Béni et al, 1955, 5. o.).

Évente egyszer nyíló alkalom, amely a közös élményekkel összekovácsolja a résztvevőket. A csapattáborok kedvező nevelési helyzeteket teremtenek a szocialista nevelés; az erkölcsi, politika, nevelés; a hazaszeretet, a honvédelem, a közösségi élet, az öntevékenység, a testi nevelés; a küzdő és ellenállóképesség; a bátorság; a leleményesség; az egészséges életmód kifejlesztésében. (Láng, 1977)

„A tábor a legteljesebb cserkészélet, az évi cserkész munkának végcélja” (Sík, 2000, 32. o.).

„Az úttörőtáborozás 'conditio sine qua non'-ja az, hogy a táborozás idejére – s szerencsés esetben azon túl is – mennyire tudja a táborlakókat megajándékozni 'önmaguk megalkotása' élményével, kalandjaival és küzdelmeivel, mennyire képes az önszervező közösség biztonságát és felelősségét megalkotni” (Nagy, 1985, 38. o.).

„A táborokban, az üdülőkből a gyerekek szokatlan, az otthontól eltérő jobb vagy rosszabb, de egyenlő körülmények közé kerülnek. Reagálásuk is eltérő lesz az egész évben megszokottól... A pedagógus-gyermek kapcsolat a táborban sokkal intenzívebb, érzelmgazdagabb és tartósabb, mint az iskolában... A közösség funkciója a táborban elementárisabb és nyilvánvalóbb, mint otthon... A tábor világa minőségileg különbözik az iskolától, hiszen a teljes életet, a társadalmi alaptevékenységek egész rendszerét átfogja” (Nagy, 1985, 7–11. o.).

„Az indiántábor mint játékos táborozási forma a nevelési lehetőségeknek egész sorát rejti magában.

Szereplehetőséget kínál a gyerekeknek, melynek révén az nyitottá válik erkölcsi és egyéb értékek befogadására. A szerepek kirajzolnak egy áttekinthető és elfogadható közösségi szerkezetet, ami a társadalmi együttélésnek bizonyosfajta rendszerét is sugallja. A játékosan szabályozott közösségekben annál szabadabbnak érezheti magát a gyerek, mennél inkább sikerül a játékszabályokhoz igazítania cselekedeteit” (Trencsényi, 1987).

„Az alkotótábor nem pusztán 'olvasónak' vagy 'hallgatónak' hívja a tagjait, hanem tevékeny résztvevőnek” (Deme, 1983).

„A vándortáborozás az a szokásos környezetet kívüli, szabadidős céllal folytatott többnapos tevékenység, melynek során a résztvevők fizikai erejük felhasználásával haladnak a természetben és rövid időszakokként más-más helyen szállnak meg” (Bánhidi, 2004, 9. o.).

„[Erdei iskolák azok, amelyek] a szorgalmi időben időlegesen a természeti környezetbe helyezik ki tevékenységük színterét” (Hortobágyi, 1993, 8. o.).

„A tábor nem az iskola meghosszabbítása, hanem annak kiegészítése. Célja a gyerekek szocializációs folyamatának elősegítése az értelmi-érzelmi gyarapodás; a normák-értékek közvetítése és választhatóvá tétele; a helyes önértékelés

¹ A cikk a Bolyai Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült, részbeni átvétele az Új Pedagógiai Szemle 2018/5-6. számában megjelent tanulmánynak. Létrejöttében múlhatatlan érdeme van Révész Györgynek és Trencsényi Lászlónak.

² Például a Táboroztatók Országos Egyesülete (TOE).

elősegítése; az egyéni képességek kibontakoztatása; a hátránykompenzálás, a gondtalan nyaralás-telelés terén.” (Váci és Lakatos, é.n.)

Nem sokat segít a vonatkozó „173/2003. (X. 28.) Korm. rendelet a nem üzleti célú közösségi, szabadidős szálláshelyszolgáltatásról” sem, ahol a „gyermek- és ifjúsági tábor”-t leíró szövegrészből egyszerűen kimaradtak a nem létesítményekhez kötött, azaz mozgótáborok:³ a vándor-, a vízi és a kerékpáros, de az építőtáborok is. Ezen túl pedig a leírás nem érvényesít pedagógiai szempontokat.

Mi viszont pontosan ilyen szempontból – és azon belül is: nem részmeghatározások összességéeként – szeretnénk gondolni a táborozásra. Így az alábbi meghatározásokból indulhatunk ki:

„A tábor bentlakásos, a lakóhelytől eltérő helyen megrendezett többnapos programnak tekintjük, ami az ifjúságsegítés eszközeként, sajátos szocializációs, közösségfejlesztő és nevelési szintér, amely élményszerzéssel, a tábori programokba integrált képzésekkel, tartalmas és értékteremtő szabadidős programokkal járul hozzá a fiatalok személyiségének fejlődéséhez” (Bodor, 2014, 358. o.).

„Az ifjúsági táborok olyan az intenzív együttlétre alkalmas intézmények, ahol a létszámot tekintve mód nyílik az ifjúsági munkára, és amelynek a szórakozáson-szórakoztatáson túl van valamifajta fejlesztő célkitűzése; képzés, szakmai cél vagy egyéb.” (Nagy, 2017)

„[Az ifjúsági tábor mint] élmény háttérben egy rendkívül intenzív, más közegben nem tapasztalható fejlődési, fejlesztési folyamat megy végbe. Az a szoros és rendkívül intenzív együttélés, együttműködés a hétköznapiakon csak egymástól (térben és időben) elszigetelt, éppen ezért kevésbé hatásos foglalkozásokon, együttléteken jöhetne létre” (Mandák, 2010, M4/3 o.).

„A táborozás a nevelési szinterek egyike, amely sajátos nevelési lehetőségekkel rendelkezik. E lehetőségek sokban különböznek az otthoniaktól. Különbségeket döntő mértékben az életfeltételek között találunk. A 'civil' kényelmet és kultúrát, a megszokott otthoni környezetet most a természet kultúrája és kényelme, szokatlan környezete váltja fel. S ez a szokatlan újdonság, mert 'titkokat rejt', és élvezetes küzdelmet ígér, fokozottan hatékony feltételeket teremt az egész személyiségek és a közösség formálására. A táborozás az egész évi munka szerves eleme, elmaradhatatlan része. A gyermeki pszichikum igényli az 'élettér' változását, hogy ugyanolyan vagy még tömönyebb szervezett gyermeki életet sajátos környezetben, például a természetben is megvalósítson. [...] Nem külön vagy 'többlet-akciója' a csapatnak a táborozás, hanem az évközi csapatélet természetes folytatása. [...] Tipikus szünidei program” (Király, 1975, 8. o.).

„[A tábor a] „szabadban való együttlakást, az iskolai oktatást követő szünidei időtöltést jelenti. Bizonyára a táborozás elsődleges jelentése következményeként a tábori életre még ma is jellemző a szabályozottság, a közös célok és elvárások megfogalmazása. Mások – éppen a családtól külön töltött éjszakák izgalmára, az igazi táborozásnak feltételteremtő feladatrendszerére utalva – azt hangsúlyozzák, hogy a táborban a legfontosabb, hogy a gyerekek, kamaszok, ifjak – ideiglenesen – saját világukat teremtik meg, kipróbálják: milyen lenne az ő világuk” (Heimann, 2006, 19. o.).

„Bármilyen legyen is egy gyermekeknek szóló, felnőttek által szervezett együttlét, attól lesz belőle gyermektábor, hogy a céljai között feltétlenül szerepelnek a következők, melyek megvalósításáért a tábor tudatosan tervezik és valósítják meg a táborozatók: közösség építése a gyermek résztvevők között, a gyermekek fejlesztése nemcsak a tábor tematikája, hanem általános társas készségek mentén, maradó kellemes élmények szerzése a résztvevőknek” (Mihály és Szathmári, 2010, 16–17. o.).

„A táborozás a megszokott környezettől távol, szabadidős céllal, a természetben való hosszabb idejű (több napos vagy hetes), önként vállalt tartózkodás. A táborozás előre megtervezett, csoportos tevékenység. A tábor, táborozást mindig valamilyen céllal szervezzük” (Németh, 2017, 74. o.).

„A tábor egy 5-30 napos, a cserkészek önálló erőfeszítéséből létrejövő közösségi együttlét, amelynek célja, a tábor sajátosságait kihasználva, a cserkésznevelés céljához való hozzájárulás.... a tábor a cserkészek erőfeszítései nyomán jön létre....nem egy kész táborhelyre költöznek be egy időre, vagy kiszolgáló személyzettel rendelkező szállóban töltenek el időt a maguk örömeire, hanem maguk teremtik meg a tábor” (Constantinovits és mtsai, é.n. 136–137. o.).

Az egyik legérettebb meghatározás Révész Györgyé: A tábor olyan – a résztvevők komfortzónáját jelentősen meghaladó körülmények között, legalább öt nap időtartamú, bentlakásos, érdemi önkiszolgálást feltételező – szabadidős közösségi tevékenység, amelyben a táborozók önkéntesen vesznek részt, és jelentős rekreációs funkciója van. (Révész, kéziratban). Révész szerint a 2–3 napos alkalmak még a túra kategóriájába tartoznak. Bár vitathatónak tartja, hogy a résztvevők komfortzónáját meg kell-e haladni, és ha igen, mennyire (jelentősen, lényegesen, ténylegesen), de megítélése szerint az üdülő és a szálloda nem tábor. Emellett jelen formájában a definíció arra utal, hogy az akármilyen jó és színvonalas módon, de naphosszat kizárólag a kognitív (vagy akár jobb agyfeltekés) funkciókat dresszírozó, fejlesztő együttléteket nem tekinti tábornak, még ha olvasótábornak, tánc-tábornak, számítógépes vagy nyelvi tábornak nevezik is. A rekreációs funkció mértékét ugyan vitathatónak tartja, de szerinte az alapkérdés az, hogy mi a domináns: a kiterjesztett iskola vagy a szabadidő (rekreáció, túra, sport). Meghatározásában nem nevesíti az életkort, mert – ahogy ő érvel – sok olyan tábor ismer, ahová az egykori táborozók ma már a gyerekükkel, vagy épp az unokájukkal közösen mennek.

³ Szándékosan nem vándortáboroknak nevezzük őket, mert ez a kifejezés inkább csak a gyalogos mozgótáborokat sejteti.

A magunk részéről kiérleltsége és definíciójellege miatt e legutolsó meghatározást vesszük alapul. Alapvetőnek tűnik, hogy a táborozás kapcsán az alábbi három elem sarkalatos része kell legyen meghatározásunknak:

- *Többnapos és intenzív együttlét.* Az alvás olyan, jobbára naponta ismétlődő rutin, amelynek egyéni vagy közösségi mivolta alapvetően átalakítja a társas teret. Egészen más a viszonyrendszer egy olyan térben, ahol akár hosszabb, de napközbeni, vagy akár esti-éjszakai tevékenység folyik ottalvás nélkül, és egy olyanban, ahol az este után az ébredés is a társas térben történik. A hangsúly itt tehát nem az éjszakán, hanem az alváson van, amely esetben az egyén hajlandó tulajdonképpen legvédtelenebb állapotát megosztani másokkal. Ezért a Révész György felállította ötnapos küszöböt vitatnánk. Az alsó időbeli korlátja a táborozásnak a kétnapos keret. A napközis táborokat a fentiek miatt értelemszerűen inkább a napközbeni szabadidős ellátás részének, mintsem tábornak tekinthetjük.⁴ A nem tábori alvás miatt megszűnik a védtelenség, kitettség, minden nap visszalépünk az otthoni komfortzónába. Egyéb táboron kívüli hatások is gyengítik a táborét, a folyamatos intenzívitás lehetősége szétporlad⁵. A többnaposság felső határát egy hónapos távlatban szabnánk meg, hiszen az ennél hosszabb együtt tartózkodás már közös életvitelt jelent.

Az intenzívitás az ébren töltött időbeli együttlétre vonatkozik, azaz a táborozás nem pusztán egy közös alvás (vö.: gyerekotthonok, kollégiumok vagy munkásszállások), ahonnan aztán mindenki megy a „dolgára”, hanem az ébren töltött időben történő közös tevékenység. Ez alatt tulajdonképpen egy sajátos, sokszor legalább részben a résztvevők alkotta szabályokkal működő, időben és térben határolt minitársadalom épül fel, amelyben a korábbi szerepek fontossága lecsökken (ha nem is mindig teljes a tabula rasa). Ez kijelöli a táborozás létszámbeli korlátját is: 150-200 ember feletti létszám már nem képes nagyobb csoportként sem viselkedni, az interakciók során elvész a személyesség, az ismeretségek nem tudnak teljessé válni, emiatt pedig az interakciók lezárása is megszűnhet. (Egy fesztiválon vagy sok száz fős rendezvényen például már nem szükséges kezelni azt a helyzetet, ha valakinek nehézséget okozok, például összekoszolom a törölközőjét, véletlenül berúgom a cipőjét a bokorba stb.). Nem véletlen, hogy az ún. „nagy táborok”, jamboreetől Csillebércen és Tatán át, Fonyódon keresztül, Zánkáig valamilyen rendszerben tagolták az együttlét csoportjait, nemzetek, megyék, szakágak stb. szerinti altáborokra. Az eddig tárgyalt kritériumok szerint táborozásnak számít az erdei iskola is (amely sok más kritérium szerint nem fér bele a kategóriába). Ez nem csoda, hiszen pedagógiai fejlesztő közegként kiemelten kezeli a közösségformálást, az alkotást, a kooperációt és a tevékenység alapúságot.

Jellemző, de nem feltétlen szükséges, hogy az ellátást, azaz minimálisan a szállást és étkezést a tevékenységet szervező nyújtsa. Az intenzívitás erősebb lehet egy önellátásra berendezkedő nomád táborban, ahol például a résztvevők maguk hozzák a sátrat és építik fel a sátozó táborát.

- *Otthonról eltérő és élményszerző jelleg.* A táborozáshoz szükséges kilépni a saját komfortzónából mind fizikai (nem saját ágyban alvás, idegen fizikai környezet, önellátás, önfenntartás bizonyos keretek között, sátorverés, krumplipucolás stb.), mind társas értelemben (eltérő szabályok, eltérő intimszféra). Nem feltétel, de kívánatos, hogy a tábor helye a lakóhelytől (a településtől) eltérő legyen. (A hűvösvölgyi gyerekvasutas táborhely például budapesti gyerekvasutasoknak is nyújt nyári táborozási lehetőséget, de hasonló példa a Hárshegyi úti Cserkészpark is). Az eltérő lakóhely nem feltétlenül jelent természeti környezetet (bár ez kétségtelenül gyakori és hasznos táborhelyszín).
- *A szabadidős programszolgáltatásba oltott pedagógiai cél.* Egy táborban mindenképp a szokásostól eltérő és intenzív szocializációs folyamatok zajlanak (élményalapú tevékenységek során zajló közösségképződés, a valóságtól eltérő szereprepertoár kialakítása stb.). A pedagógiai, fejlesztő célzat abban áll, hogy ezt a spontán folyamatot – amely a fejlesztő célzat hiányában is végbemegy – mederbe terelje, mert az mindenképp utat talál magának, csak nem mindegy, hogy építve vagy rombolva. (Az utóbbi esetre példa *A legyek ura* vagy James Dashner trilógiája, *Az útvesztő (Maze Runner)*, illetve az ezekben megjelenített kortárs csoporti szerepalkotások, történések.) Ebben az értelemben a nem feltétlenül deklarált – indirekt és rejtett – fejlesztési cél a közösség kialakulásának támogatása. Indirekt, mert nem mi, táboroztatók építjük a közösséget, csak támogatjuk annak épülését: az élményadás kereteinek biztosítása és az élményfeldolgozás elősegítése (mert az élmény magában a táborlakóban jön létre), az önállóság és az újfajta szereptanulás segítése stb. S rejtett, mert ezen mechanizmusok működését, csak a csoport fejlődésével, a dinamika tanulmányozásával észlelhetjük.

A deklarált céljában terápiás célú táborokban is megjelenik az ilyenfajta fejlesztési célzat. Még egyszer hangsúlyozzuk: a deklarált cél más, mint a tábor rejtett célja, az attól független. Egy lovastáborban a gyerekek deklaráltan lovagolni tanulnak, a nyelvi táborban angolul, a saktáborban sakkozni – ez a cél jelenik meg a szórólapon. A nem deklarált (rejtett) tevékenység különbözteti meg a táboroztatást az üdültetéstől, vagy más pusztán szabadidős tevékenységtől – például a fesztiváloktól – amely ezen fejlesztési célokat nem érvényesíti. Ez a

⁴ Sőt, a nyári napközis tábor a gyermekjóléti alapellátások közé tartozik, megszervezése önkormányzati feladat.

⁵ Kétségtelenül fontos tényező, hogy minél rövidebb egy tábor, annál kevésbé „futhat le” a csoportból kialakuló közösség szocializációja. A felelős gyermekkorban ez ajánlhatóan legalább 5-7 nap, a serdülőknél legkevesebb 4-6 nap, a fiatal felnőttek esetében minimálisan 3-5 nap az alsó határ.

tevékenység tehát a tábor „rejtett tanterve”, az iskolai tantervi tevékenység⁶ hidden curriculumának mintájára (Szabó, 1988; Szabó, 1999) *a hidden extracurriculum*.

Természetesen a rejtett tanterv és extracurriculum nem feleltethető meg tükörképszerűen egymásnak. Bár mindkettő esetében a felszínen deklarált célt találunk (hol egyértelműen pedagógiai – az iskolában, hol jobbra pedagógiai⁷ – a táborban) és mindkettő folyamat lényegi eleme a felszín alatt bekövetkező szocializációs folyamat, a táborokban ez több mint meg nem tervezett, de bekövetkező hatás. A hidden extracurriculum ugyanis az amúgy is beinduló spontán szocializációs folyamatokat mederbe terelésével tulajdonképpen (akár tudatosan, akár nem) kihasználja a közösség személyiségformáló erejét (ha ez tudatosan történik, akár céltételezéssel is). A hidden extracurriculum esetében a spontán folyamatok által közvetített tartalom, hatás tervezéséről, mederbe tereléséről szólunk, ahol a nem tervezett hatás részben a tábor hatókörén belülre esik és a rátermett táboroztató épp azt használja fel fejlesztésre! Az extracurriculumok esetében a deklarált és rejtett cél esetében nem feltétlen képződik ellentét⁸, hiszen már ennek céljai is lényegüket tekintve megegyezéseken és nem kényszeren (iskola, tanterv) alapulnak.

1. TÁBLÁZAT

A hidden extracurriculum értelmezése

	Iskola	Tábor
Deklarált cél	Tanterv	Deklarált tevékenység
Látens hatás	Hidden curriculum	<i>Hidden extracurriculum</i>

Tábort tehát mindig valamilyen fejlesztési céllal szervezünk, például képezni akarjuk valamire a célcsoportot, csapatépítés miatt ki akarjuk emelni a hétköznapi környezetéből stb. Lehet a tábor kerete, története bármi (sci-fi, indiános, történelmi, akár kerettörténet nélküli), de a fejlesztési mozzanat mindegyik táborban legalább látenszen benne van. Nem a legfontosabb feltétel, hogy hitelesen ábrázolja más földrész évszázadokkal ezelőtt élt indiánjait egy tábor, de az igen, hogy felelősségvállalást, alkotási lehetőséget, a legnemesebb értelemben vett közösségi összetartozást láttasson. A látens pedagógiai cél nem keverendő össze a tábor deklarált céljával. Egy építőtábornak régebben deklarált célja volt az adott építési vagy más gazdasági értelemben hasznos tevékenység elvégzése (az Úttörővasút építésétől a kukoricacímerezésig), nem deklarált pedagógiai célja pedig a közösségépítés, a munkatevékenység iránti elkötelezettség megteremtése (Makai, 2017). Természetesen a pedagógiai cél nem jelent automatikusan beteljesült célt is (lásd a Hanság lecsapolásának disztópiáját⁹).

A szabadidőjellegű szolgáltatás azt is jelenti, hogy keretei közt nincs iskolaszerű oktatás, illetve deklarálja a szabad választhatóságot (Nagy, 2013), az önkéntes csatlakozás lehetőségét is. Persze problémás, ha egy táborozás során valaki minden tevékenységből kimarad, de egyfelől, ha néhány programelemet kihagy, az nem okozhat katasztrófát (hiszen azzal is ez történik, aki esetleg elrontja a gyomrát vagy kificamítja a lábát), másfelől a befolyásolás eszközei meglehetően korlátozottak. Hiszen sem erőszakosak, sem kényszerítő jellegűek nem lehetnek, csakis motiváción alapulhatnak.

Nem része a meghatározásnak¹⁰ a gyermek- és ifjúsági célzat, előfordul ugyanis – bár nem jellemző – a más korosztályokat mozgósító táborozás is. Gyermek- és ifjúsági táborozásnak az ezen korosztályok és kísérőik számára szolgáló táborokat tekintjük. Az Ifjúsági turisztikai fejlesztési koncepció 2010–2025 (Bánhidi, 2010) ezt a korosztályt 6–30 év között határozza meg. Némiképp bonyolultabb meghatározással él a Nemzeti Ifjúsági Stratégia, amely a már állandó intézményes felügyeletet nem igénylő kortól a másokért való felelősségvállalásig terjedő időszakra teszi az ifjúkort, legfeljebb 8–30 éves kort megjelölve (NIS, 2009).

Összegezve a fenti egyedi jellegzetességeket, a *táborozás: többnapos, intenzív (1), otthontól eltérő helyszínen zajló és élményszerzésre alapuló (2), látens pedagógiai (szocializációs, személyiségfejlesztő) célt is tartalmazó szabadidős programszolgáltatás (3)*.

II. A táborpedagógia jellegzetességei és társterületei

Jellegzetességek

- A táborpedagógia célját tekintve nyílt végű, mert bár van előzetes elrendelt pedagógiai célja, nincs ugyanilyen *tartalma*, amelyhez köthető lenne a pedagógiai folyamat sikeressége. Azaz miután a táborpedagógiai szemlélet és

⁶ Lényegi sajátossága a tábornak, hogy az iskolához viszonyítva további kompetenciák fejlesztéséhez járul hozzá, ugyanis tevékenység nélkül nincs kompetenciafejlesztés.

⁷ A sakk-táborok, angol nyelvi táborok, falmászótáborok deklarált pedagógiai célokkal rendelkeznek, míg egy építőtáborban nem tanulásközpontú a deklarált cél, bár a résztvevő a tábor végén vélhetőleg ázni is megtanul.

⁸ Ellentét pusztán az extracurriculum diszfunkcionalitása esetén léphet fel.

⁹ Az 1958-1967-es KISZ táborok tüzték ki ezt a célt, megvalósításával óriási környezeti károkat és a kényszermunka-képzését okozva.

¹⁰ „A munka a gyermeki önigazgatás fő tényezője” mondja Sackij (Sackij, 1997: 216), ennek ellenére ugyancsak nem tartozik meghatározásunkhoz a settlement, vagy a munkaiskola. A táborozás gyökerei bármennyire is kapcsolódnak hozzájuk, ezek mégsem tekinthetők tábornak, ugyanis állandóságuk miatt megszokott környezetté válnak a résztvevők számára.

tevékenység szociálpedagógiai gyökerű, csak ajánlott tartalom vagy forma létezik, egyfajta útmutatás, elvárás nélkül („guidance without dictation”; *Verschelden* és mtsai, 2009. Létrejöttében egyszerre kell érvényesülnön a pedagógiai szándék és a projektjelleg.

- Szemlélete non-direktív, azaz a tervezett célok nem közvetlenül jelennek meg a pedagógiai folyamatban. Szituatív és nemformális tanulási jellegű. Az egyéni mellett a közösségiséget és a kisközösségi kooperációt hangsúlyozza.
- Módszereiben jóval inkább megjelenik az önálló döntés, amelyet a laissez-faire pedagógia alapoz meg.¹¹ A pedagógiailag felhatalmazott személy nem gyakorol közvetlen és kizárólagos érvényű befolyást a folyamatokra, szocializációs mintaadása nem tölti be a képzeteinkben hagyományosként élő tanár szerepét. A laissez-faire módszer a „vedd el vagy hagyd ott” elvi álláspontjára, a közösségi környezet normatív szerepére és az önértékelés fontosságára támaszkodik. A táborpedagógiának ugyancsak módszertani sajátossága az alkotó tevékenység alapúság, s hogy nonformális és szituatív jellege, valamint tevékenység alapúsága miatt fejlesztési tartalma nem strukturáltan sajátítható el.
- A táborpedagógia jobbra a természetközeli, egyszerűen hozzáférhető eszközöket használja, e használathoz pedig a háttérrel a fenntarthatóság elve adja.
- A táborpedagógiai értékelés nem teljesítmény-alapú, bár a teljesítmény mérése nem feltétlen kerülendő. Ugyanakkor a nonformális és a szituativitás miatt a teljesítményértékelés egészen más alakban érhető tetten, mint a hagyományos intézményes pedagógiai viszonyok esetében.
- Az ifjúsági táborok (vagy akár a többnapos programok) sajátossága, hogy esetükben kétszintű szocializáció zajlik, amelynek nyílt célcsoportjába tartoznak a program résztvevői, látens célcsoportjába pedig a szervezők, az animátorok. Utóbbiak is szocializálódnak, tanulnak, érdekérvényesítési technikáktól kezdve a projektmenedzsmenten keresztül a játékpédagógiáig sok mindent: s tapasztalják a közös élmények adta összetartozás érzését. Szélsőségesebben fogalmazva: önző, de kétségtelenül megképződő látens pedagógiai cél a szervező önmaga. Hiszen egy program résztvevőinek sokféle örömet kíván és tud adni – de a gyerek- vagy ifjúkor *újraélésének*, illetve a fiatalabbak közegeiben való *ismételt átélésének* lehetősége csak a létrehozók számára adott. Sokszor ez a motivációja az idősebbek által fiatalabbaknak szervezett táborozásnak. „Hiába fűrésztöd önmagadban, Csak másban moshatod meg arcodat”.¹²

Társterületek

A táborpedagógiának mindenképp fontos pedagógiai partnere az élménypedagógia, a környezetpedagógia, az animáció és a már említett szabadidő- és szociálpedagógia.

- A szociálpedagógia és a táborpedagógia közös jellemzője a nyílt tanulási terek alapján történő megközelítés.
- A szabadidőpedagógiával közös a napi, heti és éves szabadidős ciklusokban történő gondolkodás.
- Az élmény- és táborpedagógiában közös a komfortzónától való eltávolodás, az intenzív együttlét mással nem pótolható sajátossága, amikor is nincs „regenerációs időszak” a többi jelenlétől.
- A környezet- és táborpedagógiában elsősorban a természeti, de a társadalmi-gazdasági és technikai környezettel való szimbiotikus viszony a kapocs, hiszen a táborok jórészt az épített fizikai környezeten túl, de legalábbis annak peremén helyezkednek el, s ilyen módon a környezet- és a táborpedagógiának van egyfajta rousseau-i, „vissza a természethez” romantizáló gyökere, elegánsabban fogalmazva ökológiai szemléletű konstruktivista tanulási elképzelése.
- A korszerű, a nagyközösségi totalitásokat hirdető ideológiától mentes táborpedagógia és a non-direktív¹³ alapokon álló animáció az egyén mellett a kisközösségeket állítja szemléletének központjába, a társadalom átalakulását a közösségek és a társadalmi környezet viszonyában tudja elsődlegesen megragadni. A kisközösségi aktivitás mindkét esetben azt a látens célt hordozza, hogy fellépjen az elidegenedés, a manipuláció, a kirekesztés tendenciáival szemben.

¹¹ Az öntevékenység, önkormányzás, az indirekt módszerek már az 1960-as években is jelentkeztek, van, aki tulajdonképpen egy teljes empowerment alapú rendszert fogalmazott meg, még ha ideológiailag túlfutott körülmények között is (*Nagy*, 1965). Persze tetten érhető az ellenkező véglet is: „*Leányok lehetőleg állótáborokat szervezzenek, ez kisebb erőfijfét igényel*” (*Béni* és mtsai, 1955. 5. o.); „*Feltétlenül külön tábort kell szerveznünk fiúknak és leányoknak, még ha iskolába együtt járnak is*” (*Béni* és mtsai, 1955. 6. o.).

¹² József Attila: Nem én kiáltok

¹³ A non-direktív megközelítés lényegét *Limbo* érzékelteti (*Udvardi Lakos*, 1983): „az ifjúsági csoportot olyan tömeghez hasonlíthatjuk, mely koromsötét éjszaka bolyong egy olyan parkban, mely telis-tele van szobrokkal, vastag törzsű fákkal, dús növényzettel, kövekkel, sziklákkal, árkokkal és mindenféle egyéb akadályokkal, melyek akadályozzák a szabad közlekedést. Mindenki lassan, teljes bizonytalanságban jár ide-oda, mert nincsenek biztos pontok, mindenki fél, hogy megsérül, valaminek vagy valakinek nekiütközik vagy eltéved. Az animátor olyan személyhez hasonlítható, aki egyszer csak felgyűjtja a lámpákat és a reflektorokat: ettől kezdve mindenki világosan lát és biztonságosan, jól közlekedik; megkeresi a neki legjobban megfelelő, legkényelmesebb utat. Lényegében a park, a környezet ugyanaz marad: az animátor nem változtatott meg erőszakosan semmit, nem utasított, vezényelt senkit sehová: csupán segített megvilágítani a helyzetet, a problémát (a nehézségekkel és a lehetőségekkel együtt) – és hagyta, hogy a csoport saját maga találja meg a célját és útirányát. Így van ez a társadalomban élő közösségek életében is.”

Összességében a táborpedagógia szociálpedagógiai és szabadidő-pedagógiai gyökerű, az animációval és az élmény- és környezetpedagógiával rokon, nyílt végű, non-direktív, szituatív, kisközösségi alapú, tevékenység alapú, laissez-faire, természetközeli, nem teljesítményorientált, tanulási jellegű pedagógiai terület, amelynek vannak/lehetnek szociális összetevői is.

III. Tábor tipológia

Miután meghatároztuk a táborozás és a táborpedagógia fogalmát és helyét, a következő lépés az előbbi belső szerkezetének feltérképezése. Ez ügyben más sokkal több – inkább szakmai, mintsem tudományos – besorolás érhető el (Bodor, 2006, 2014; Dorka, é.n.; Mandák, 2010; Tóth, 2015; Heimann, 2006). A felosztások valóban sokrétűek, de egyik sem valamifajta logikailag indokolható dimenzionálás szerint osztja fel a táborokat, ezért itt, bár alapul vesszük őket, részletezésüktől eltekintünk. Arra teszünk kísérletet, hogy a *nyílt cél; célcsoport; résztvevők; szerkezet; idő; hely; egyéb releváns dimenziók* hetes felosztása szerint alkossunk egyfajta tábor tipológiát.

1) A tábor nyílt célja szerinti besorolás

Miképp korábban említettük, a táborozás egyik sarkalatos tulajdonsága annak (legalább) látens pedagógiai, fejlesztő célja. Emellett a táborok a felszínen igen sokrétű célokat tűzhetnek ki maguk elé. Alább e céltípusok mentén próbáljuk csoportosítani a táborokat

- *Konkrét projektcélokat megvalósító táborok.* Ilyenek lehetnek a tábor végére valamifajta kézzelfogható feladatot elvégző táborok (pl. egy színelőadás létrehozásának, egy épület renoválásának, egy régészeti emlék feltárásának célját kitűző, vagy diák-idénymunka környezeteként megvalósuló táborozás).
- *Tematikus táborok.* Ezek a táborok adott témakeretbe helyezik magukat, és azon keresztül folytatnak fejlesztő tevékenységet. Lehetnek tárgyiasultabbak (pl. lovas-, angol-, bridzs-, vöröskeresztes, környezetvédelmi, tanulmányi tevékenységgel összefüggő, művészeti, sport-, KRESZ- vagy valamilyen hobbitevékenységet keretül választó), de lehetnek kevésbé tárgyiasult témához kötődő (pl. önismereti-kommunikációs, vezetőképző, nemzetközi csere- vagy vállalkozói ismereteket bemutató) táborok.
- *Szabadidős táborok:* elsősorban üdülés jellegű táborozás, amely a résztvevők pihenését helyezi előtérbe, s ahol a konkrét célok kevésbé jelennek meg. Természetesen az ilyen tábor típusban sem csak unatkozás folyik, akár komoly szabadidős programkínálat is megjelenhet, de az kevésbé áll össze egységes tematikává.

2) Célcsoport szerinti besorolás

Itt alapvetően négy olyan csoport különböztethető meg, amely táborozási értelemben megcélozható, s a dimenzionálás alapja az első három esetben a kor.

- *Felelős gyermekkorúak.* A biológiai érésig tartó időszakban lévők esetében leginkább a játékokkal, szerepjátékokkal elérhető célcsoport.
- *Serdülők.* A biológiai érés után, az identitáskeresés időszakában lévők főként önreflexiós, önismeret-fejlesztési helyzetekkel megszólítható célcsoport.
- *Fiatal felnőttek.* Aktuális életfeladatuknak megfelelően elsősorban a jövőtervezés témájával bevonható célcsoport.
- *Szűkebb célcsoportok.* Például hátrányos szociális helyzetű gyerekek, fiatalok, beteg gyerekek. Miként a közoktatásban, itt is fontos kérdés az együtt táboroztatás problematikája¹⁴.
- *Elképzelhetőek más célcsoportok is* (felnőttek, apukák, családok, munkanélküliek, óvodás korúak¹⁵ stb.) azonban a résztvevők profilja alapján (lásd: alább) azt látjuk, hogy leginkább az ifjúsági korosztályok táboroznak.

3) Résztvevők kapcsolódása szerinti besorolás

E dimenzió meglehetősen egyszerű.

- *Korábban már létrejött csoportok.* Ez esetben egy régebről, illetve korábbi táborozásról már jórészt egymást ismerő csoportról van szó (pl. osztály, tavalyi hasonló összetételű tábor).
- *Új közösségek.* Ez esetben a csoport tagjainak nagy része a táborozás során találkozik először vagy ismeri meg a másikat mélyebben.

4) Az átváltozás dimenziója

Ide a táborozás azon dimenzióját soroljuk, amely megmutatja, mennyire szándékoznak a tábor működtetői kiszakítani a résztvevőt a mindennapokból. Mennyire alkot sajátos szabályokat, rituálékat, kereteket a tábor szervező vagy a tábori résztvevők összessége, illetve mennyiben marad meg a tábor a hétköznapi táborra illesztett szokásainak,

¹⁴ Nem feladatunk az integrációs szempontok mélyebb tárgyalása, elég annyi, hogy az integratív megközelítés fontos szempont, kivétel olyan esetben képzelhető el, amikor a speciális célcsoport speciális igényeit nehéz összeegyeztetni a többségi résztvevők tevékenységével (pl. rendszeres infúzió beteg gyerekeknek).

¹⁵ Bár az ő esetükben erősen vitatható a családról történő ilyen korai leválasztás szándéka.

viselkedésmódjának, formuláinak talaján. „A rituáléknak, a rítusoknak nagyon fontos szerepük van az összetartozás érzésének kialakulásában, a dolgok megkezdésének, lezárásának átérzésében. Igen sokat veszítünk egy tábor hangulatából, ha nem figyelünk oda ezekre a látszólag (a programhoz képest) kevésbé fontos mozzanatokra. [...] A keretmese köré szervezett táborokban [...] egy történetbe, szituációba, korszakba helyezkedünk bele. [...] Ennek talán a legismertebb megnyilvánulásai az indiántáborok, [...] de lehet ez mesetábor, lovagtábor, reneszánsz tábor, lakatlan sziget, olimpiai tábor, az adott év világszinten is fontos eseményéhez kötött tábor stb. Aki már részt vett ilyenben, nyilván egy életre szóló élménynek lehetett a részese. [...] Az itt eljátszott szereplő neve sokakat egy életen át elkísérő becenév marad.” (Mandák, 2010) E dimenziót tekintve egy olyan skála vázolható fel, amelynek

- Egyik végén a teljesen hétköznapi előírások,
- Másik végén a lehetőség szerint maximálisan újraalkotott szabályrendszer szerepel.

5) A tábor ideje szerinti besorolás

E dimenzió is egyszerűnek tűnik:

- Nyári táborozások (ezek a leginkább jellemzőek);
- Az ettől eltérő időben rendezett táborok (téli táborok, őszi és tavaszi erdei iskolák).

6) A tábor helye szerinti besorolás

A tábor helye szerint megkülönböztetünk:

- Állótáborok;
- Mozgó táborok (ez esetben a szálláshely a tábor időtartamán belül változik; itt leginkább a gyalogos, vízi vagy kerékpáros táborok jellemzőek).

7) Egyéb pedagógiailag releváns dimenziók

Ide soroljuk az eddig kimaradt, de pedagógiai szempontból feltétlenül fontos, releváns dimenziókat. Ilyen például a tábor időtartama szerint (pár napostól a több hetesig) vagy a résztvevők száma szerint (pár főtől kétszáz főig) történő besorolás.

+1) Egyéb, pedagógiailag kevésbé releváns dimenziók

Bár infrastrukturális és szervezetelméleti szempontból fontos, de pedagógiailag talán a fentieknél kevésbé lényeges szempontokat nem soroltunk be a dimenzióhatesbe. Ilyenek például a szállás minősége (sátor vagy telepített tábor), az étkezés szerinti klasszifikáció (azaz hogy milyen speciális igényeket képes kiszolgálni a tábor), vagy a szervező (iskola, diákönkormányzat, civil szervezet, művelődési intézmény, önkormányzat, egyesület) jellege szerinti besorolás.

IV. Utószó – Táborozás a posztmodern társadalomban

A Z generáció screenagerei és a plázák és fesztiválok Y generációs fiataljai kapcsán sokan a táborok mai létjogosultságát kérdőjelezzik meg (Nagy és Tibori, 2016). Az kétségtelen, hogy a valaha volt két hetes táborok (Kádár, 1967) mára sokszor néhány napossá rövidültek, de az adatok nem támasztják alá a fent leírt vélekedést. 2015-ben évi körülbelül 20 000 tábori férőhellyel és mintegy 500 000 vendégéjszakával számolhattunk. A táborok leginkább nyáriak (az összes vendégéjszaka 2/3-a nyárhoz kötődik), a táborozók karakterére jellemző, hogy leginkább fiatalok, belföldiek; a vendégek és a vendégéjszakák 95%-a belföldi. A vendégek több mint 1/3-a Balaton körzetében táborozott, a vendégéjszakák 42%-a itt telt. (KSH, 2016) E számok radikális csökkenést a 2000-es évek során nem mutattak, inkább a rendszerváltás idején volt érezhető visszaesés a korábbi évekhez képest.¹⁶

Másfelől viszont a táborozásnak is kétségkívül alkalmazkodni kell a társadalmi változásokhoz: a tagsági viszony adta rejtett pszichés szerződést, úgy tűnik, fel kell hogy váltsa a szolgáltatásalapú szemléletet. A táborozás ugyanis egyfajta részvételi forma, s a posztmodern társadalom nem kedvez a hagyományos részvételi formáknak (Oross, 2016; Révész, 2017), mert a többség nem talál ebben a társadalomban olyan közösségi élményt, amelyik az életére érdemi hatással lenne (Kárpáti, 2010). Jellemzően nem érik őket olyan élmények sem, amelyek alapján egyáltalán tapasztalattal rendelkezzenek a közösségek erejéről. Több elemzés is rámutatott, hogy míg a fiatalok bizalmatlanok a hagyományos intézményi formákkal, befogadóbbak a nem-hagyományos részvételt biztosító „alternatív” aktivitásokkal kapcsolatban (közösségi hálózati ad-hoc kezdeményezések, tiltakozó megmozdulások stb.). Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a puritán körülmények taszítanák őket. (Jó példa lehet erre a fesztiválok sokasága.)

A szervezetekhez kötött táborozást a modernítésra jellemző formának tekinthetjük (a szervezetekhez kötöttség tekintetében az elmélet ennél általánosabban fogalmaz: az ifjúsági részvétel teljes spektrumát érinti, nem pusztán a táboroztatást, lásd Komássy és Nagy, 2009). Ez esetben a szervezet a közösségiség élményéért, a tevékenység

¹⁶ 1966-ban az úttörők 24%-a, a középiskolások 10%-a vett részt nyári táborozáson (Fővárosi Tanács, 1967). 1968-ban 228.200 tanuló, a 14–17 éves korúak egyharmada járt a középiskolák nappali tagozatára (Polhist, 1968), azaz kb 23.000 középiskolás volt táborozni és 237.000 általános iskolás, összesen 260.000 fő, ami legalább 1 500 000-2 000 000 vendégéjszakát jelent. (Forrás: Úttörővezetők VII. Országos Konferenciája háttéranyagaként összeállított Adatok és Tények c. dokumentum táborozással kapcsolatos adatai)

lehetőségéért cserébe egyfajta látens pszichológiai szerződés keretében azonosulást, tagságot, szimbolikát vár el a tagjaitól (mint például a 20. század gyermek- és ifjúsági tömegszervezetei). Napjainkban azonban a résztvevő egyre kevésbé adja a nevét a szervezethez (vö. a nagy gyermekszervezetek ilyen irányú elköteleződés-elvárásával), egyre kevésbé hajlandó hirdetni egy közösség szimbolikáját, s egyre többször veti el a „nyakkendőért legitimitást” rejtett pszichológiai szerződését. Egyre inkább *szolgáltatásokat vesz igénybe, rendezvényeken vesz részt, az együttműködés magasabb szintjén programokat szervez, együttműködés részese*. Kötődése, identitása gyengébb, ugyanakkor sokrétűbb, komplexebb. Emellett kétségkívül át is alakult a csoportszimbolikai hangsúly (pl. Fradi-sálakká, Tankcsapda-pólókká, Star Wars-kitűzőkké). Ezen – nem tagságra alapuló – lehetőségeket a *táborozás posztmodern formája* néven foglalhatjuk össze, s láthatjuk, hogy ily módon egyre több ifjúsági közösség mutat túl a szervezetek határain. A fentiek azonban semmiképpen nem jeleznek értékek szerinti megkülönböztetést. Ne gondoljuk, hogy a szervezetekhez kötődő táboroztatást el kell felejtetni, s ehelyett csak a szolgáltatásalapú formának van létjogosultsága. A kérdés az, hogyan tud jól alkalmazkodni a táborozás a posztmodernitáshoz.

Hivatkozások

- 173/2003. (X. 28.) Kormányrendelet a nem üzleti célú közösségi, szabadidős szálláshely-szolgáltatásról.
A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottságának Szociálpedagógiai Albizottságának statútuma.
<http://nevelstudomany.hu/albizottsagok/szocialpedagogia-albizottsag>, letöltve: 2018.02.25.
- Baden-Powell, R. (1992): *A cserkészvezető*. Magyar Cserkészcsapatok Szövetsége, Budapest.
- Bánhidi Attila (2004): A vándortáborozás fogalma. In: Bánhidi Attila (szerk.): *Vándortáborozási kézikönyv*. Mobilitás, Budapest.
- Bánhidi Attila (2010): Ifjúsági turisztikai fejlesztési koncepció 2010-2025. In: *Magyar Túrázó - Zöld könyv a nonprofit, fenntartható ifjúsági turizmusért*. Komárom Környéki Civil Társulás. Letöltés: http://www.eletteregyesulet.hu/mag-haz/wp-content/uploads/2017/04/Zold_konyv_2010.pdf, letöltve: 2018.02.25.
- Béni Miklós, Förster Vera, Gaál Ferenc, Kroó György, Ligeti Mária, Lukács Béla és Pokorny Róbert (1955): *Nyári diákélet*. Ifjúsági Lapkiadó, Budapest
- Bodor Tamás (2006): *Táborszervezés, táborvezetés ifjúságsegítőknél és érdeklődőknek*. Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, Szombathely
- Bodor Tamás (2014): A helyi ifjúsági munka és az ifjúsági szolgáltatások tere. In: Nagy Ádám, Bodor Tamás, Domokos Tamás, Schád László: *Ifjúságügy*. ISZT Alapítvány, Budapest
- Constantinovits Milán, Németh-Nagy Melinda, Solymosi Balázs, Tekse Balázs és Vargáné Balogh Orsolya (é.n.): *Egységes Ifjúságnevelési kézikönyv*. Magyar Cserkészszövetség
- Deme László (1983): Az 1981. évi – szegedi – Kincskereső-tábor első estéjén. In: *A Kincskereső táborvezető kézikönyv*, Szeged
- Dorka Péter (é.n.): *Táborszervezés, vezetés, természetjárás, túrázás*,
http://www.jgyphk.hu/tamop13e/tananyag_html/tananyag_reki_1/index.html letöltve: 2018.02.25.
- Fővárosi Tanács VB: 1967.02.01. határozat 6. oldala,
<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1657963160918681&set=gm.841505205974231&type=3&theater&ifg=1>, letöltve: 2018.02.27.
- Heimann Ilona (2006): A táborozás. In: Heimann Ilona, Lénárd Sándor, Mészáros György, Rapos Nóra, Trencsényi László: *Iskolán kívüli nevelés – A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése*. Bölcsész Konzorcium, ELTE PPK Neveléstudományi Intézet, Budapest. Letöltés: <http://mek.niif.hu/05400/05462/05462.pdf>, letöltve: 2018.02.25.
- Hortobágyi Katalin (1993): *Erdei iskola: Ahol a fáktól jobban látni az erdőt; Altern füzetek 6*. Iskolafejlesztési Alapítvány, OKI Iskolafejlesztési Központ, Erdi Iskola Egyesület, Budapest
- Jánosi Sándor (1985): 10 tanács a táborozó úttörők vidám műsoraihoz. In: Jani Lászlóné (szerk.): *600 tanács a kulturális, művészeti neveléshez*. ILK, Budapest
- Kádár Júlia (1967): Gyermekküldetési tapasztalatok pszichológiai elemzése. *Pedagógiai Szemle* 7-8. szám
- Kárpáti Árpád (2010): A civil ifjúsági szektor. In: Földi László, Nagy Ádám: *Ifjúságügy, ifjúsági szakma, ifjúsági munka módszertani kézikönyv*. Mobilitás, Új Mandátum, Excenter, Budapest
- Király Gyula (1975): *Az úttörőmozgalom pedagógiája*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Komássy Ákos és Nagy Ádám (2008): A civil ifjúsági világ. In: Nagy Ádám (szerk.): *Ifjúságügy, ifjúsági munka, ifjúsági szakma*. Palócvilág-Új Mandátum, Budapest
- KSH (2016): Jelentés a turizmus és vendéglátás éves teljesítményéről, 2015, Budapest.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/jeltur/jeltur15.pdf>, letöltve: 2018.02.25.
- KSH (é.n.): Jelentés: A népgazdaság 1968. évi fejlődése, polhist.hu/1968ev/doc/ksh1968.doc, letöltve: 2018.02.27.
- KSH (é.n.): Oktatás (1960), http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsi001b.html, letöltve: 2018.02.27.
- Láng Péter (szerk., 1977): *Úttörőtáborozás, turisztika – Úttörővezetők kiskönyvtára 2*. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.
- Magyar Szabványügyi Hivatal (1968): Egyetemes Tizedes Osztályozás, 37. Nevelés és oktatás, Teljes Kiadás, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Makai Éva (2017): A táborozás pedagógiai metodikájának kezdetei Janusz Korczak műveiben. In: Nagy Ádám (szerk.): *Tizenkilencre lapot? – Szociálpedagógia a XXI. században*. Pallasz Athéné Egyetem – Iuvenis Ifjúságszakmai Műhely, Ifjúságszakmai Társaság, Budapest
- Mandák Csaba (2010): *Táborok-intézményesült ifjúságsegítői szolgáltatásformák*. In: Földi László, Nagy Ádám:

- Ifjúságiügy, ifjúsági szakma, ifjúsági munka módszertani kézikönyv.* Mobilitás, Új Mandátum, Excenter, Budapest.
- Mihály Gábor és Szathmári Edit (2010): *A gyermektáborok világa.* Aromo, Budapest
- Nagy Ádám (2013): Szocializációs közegek, *Replika* 83. szám
- Nagy Ádám (2017): *Szabadidőszociológiától szociálpedagógiáig - az ifjúságiügy útkeresése,* MTA Akadémiai Doktori Értekezés, kézirat
- Nagy Ádám és Tibori Tímea (2016): *Narratívák hálójában: az ifjúság megismerési és értelmezési kísérletei a rendszerváltástól napjainkig,* in NAGY Ádám, Székely Levente (szerk.): *Negyedszázad,* ISZT, Budapest
- Nagy Jánosné (1965): *Úttörővezetők Országos Konferenciája,* *Pedagógiai Szemle* 7-8. szám
- Nagy Júlia (1985, szerk.): *Táborozni megyünk,* ILK, Budapest
- Németh Imre (2017, szerk.): *Vándortáborozási képzési anyag A Testnevelési Egyetem és az Országos Erdészeti Egyesület által meghirdetett, „Gyalogos vándortábor-vezető” akkreditált pedagógus továbbképzéshez* Budapest, http://tf.hu/files/docs/felnottkepzesi-csoport/Gyalogos_v%C3%A1ndort%C3%A1bor-vezet%C5%91_-_tananyag.pdf, letöltve: 2018.02.28.
- Nemzeti Ifjúsági Stratégia (2009): *„Hogy általuk legyen jobb”,* http://www.ifjusagitanacs.hu/docs/nis_091109.pdf, letöltve: 2015.02.25.
- Oross Dániel (2016): *A magyar ifjúságpolitika közpolitikai dinamikája,* in Nagy Ádám (szerk.) 25 év – Jelentés az ifjúságiügyről, Iuvenis - Ifjúságszakmai Műhely, Ifjúságszakmai Együttműködési Tanácskozás, Budapest
- P. Miklós Tamás (2003): *Fejezetek a hazai gyermekudultetés és ifjúsági turizmus történetéből, cserkésztáborozás és turisztikai tevékenység a 20. század első felében,* *Új Pedagógiai Szemle,* 7-8 szám, <http://folyoiratok.ofi.hu/uj-pedagogiai-szemle/fejezetek-a-hazai-gyermekudultetes-es-ifjusagi-turizmus-tortenetebol>, letöltve: 2018.02.25.
- Révész György (2015, szerk.): *Vándortáborozás, Mozgalompedagógiai füzetek* 9.. Trencsényi László, Budapest
- Révész György: *A táborozás meghatározásáról,* kézirat
- Révész György (2017): *„Megtalált gyermekkor” Kultúra és Közösség* 1. szám
- Sackij, Stanyiszlav (1997): *Az első kísérleti állomás* in Trencsényi László (szerk): *Korok, gyerekek, nevelők: szöveggyűjtemény,* Okker Kiadó, Budapest
- Sík Sándor (2000): *A cserkészlet.* In *A cserkészlet.* Márton Áron Kiadó, Budapest
- Szabó László Tamás (1999): *A „rejtett tanterv”,* in Meleg Csilla (szerk): *Iskola és társadalom* II., JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszéke, Pécs
- Szabó László Tamás (1988): *A „rejtett tanterv”,* Magvető, Budapest
- Sztrilich Pál (1929): *Táborozási könyv.* Magyar Cserkészszövetség, Budapest.
- Tábor szó jelentése, <https://wikiszotar.hu/ertelmezo-szotar/T%C3%A1bor>, letöltve: 2018.02.25.
- Tóth Ákos (2015): *Táborozási ismeretek,* <http://tamop-sport.ttk.pte.hu/tananyagfejlesztes/alternativ-kornyezetben-uzheto-mozgasformak/taborozasi-ismeretek>, letöltve: 2018.02.25.
- Trencsényi Imre (1987): *Merre visz az ösvény,* *Népművelés-Színkép*
- Trencsényi László (kézirat): *A szociálpedagógia besorolása a pedagógiai rendszertanba*
- Udvardi Lakos Endre. (1983): *Mi is az animáció,* *Kultúra és Közösség,* 2. szám
- Váczi Márta és Lakatos György (é.n.): *Módszertani ajánlás cigány gyermektáborok szervezéséhez,* Nemzeti Egészségvédelmi Intézet
- Verschelden, Griet; Coussée, Filipp; Van de Walle, Tineke; Williamson, Howard (2009): *The History of Youth Work in Europe - Relevance for Youth Policy Today.* Council of Europe, Strasbourg.